

I

На правому березі ріки Самари, яких десять миль від Дніпра, лежало українське село Спасівка. Даремно шукав би хто його в теперішню пору. Воно пропало. Зруйноване, поросле травною, як багато-багато інших тогочасних українських сіл.

Спасівка не відрізнялася своєю долею від інших сестриць. Так само була схожа своїм зверхнім виглядом на інші села: такі самі хати з дерева та глини, вкриті соломою або очеретом.

Хати стояли рядком віконцями на південь, оточені огородами та садками. Посередині села велика площа-майдан, де стояла невеличка дерев'яна церква, а побіч неї вбоге попівство.

Не було тут видко якоїсь заможності. Кожен клав таку хатку, щоб легше перед холодом і спекою захиститися, а більш нічого. Нікому не снилося будувати гарних домів з хоромами, бо ніхто не знав, що завтра станеться, чи його праця відразу не спеліє. То були страшні часи татарських набігів на Україну.

У тих часах вибирали люди під свої оселі такі місця, які, на їх гадку, давали б найпевніший захист

перед ворогом та в яких можна б знайти найвигідніші умови до життя: отож недалеко від води або над водою, а відтак близько коло лісу або очерету, де б, на випадок татарського набігу, найбезпечніше було сховатися та втекти від поганської неволі.

Спасівку заложили на тому місці, бо там ріс цілий терновий гай, та й до Дніпра було недалеко, а там росли великі ліси, звідкіля можна було набирати досить дерева.

Першою роботою спасівчан, що тут оселилися, було прорубати серед тернового гайку круті стежки та покопати ями на сховок свого добра на випадок якогось татарського набігу.

Розмеживши відтак землю на оселі, вони обставились густим дубовим частоколом.

Ця праця тривала кілька років, поки хати стали готові й село розжилося як слід.

Спасівчани зайшли сюди з-за Дніпра також по татарським погромі, а що зупинились на тому місці на самого Спаса, то й прозвали своє село Спасівкою.

У той час, як починається наше оповідання, Спасівка була вже старим селом. Вказували на це старі, зеленим мохом порослі стріхи, втоптані вулиці, стара церковця і чималий цвинтар із дерев'яними, почорнілими від старості, похиленими хрестами; а далі, навкруги частоколу, повиростало чимале терня, з чого спасівчани дуже раділи, бо це також спиняло доступ до села незгірш частоколу. Лише

дві прогалини були на протилежних кінцях, зачинені воротами.

Спасівчани жили тут, наче в якій фортеці. Були вони козацького роду, то й розуміли вагу небезпеки й були настільки обережні, що на кожну ніч ставили чергою вартових при обох воротах, щоб їх ворог не напав зненацька.

До того вони ще умовились із сусідніми селами, щоб у кожному були наготові бочки зі смолою, які на випадок татарського набігу треба запалити й так остерегти інших перед небезпекою.

Такий лад завів у селі старий досвідчений козак, що прийшов сюди з першими поселенцями. Та хоча старий Охрім уже давно лежав у сирій землі, то спасівчани й даліше придержувались тих звичаїв.

Та якось спасівчанам до тої хвилини жилось безпечно. Чи Спасівка не лежала на татарському шляху, чи з якої іншої причини, досить, що дотепер ніщо її не тривожило. Спасівчани жили безпечно, орали землю, годували худобу й кохали пасіки, славні на цілу Задніпрянщину, та позаводили гарні сади.

У Спасівці жив славний козацький рід Судаків. Вони славились тим, що не було між ними жодного, який не бував би на Січі між низовим товариством. Із цього виходило, що було їх мало. Багато з них полягло в боях, багато пішло в неволю, а жіноцтво переходило до інших родів.

Тому-то ці Судаки, що остались живими, багатіли на ціле село і з того були в усіх у великій пошані.

Рідня Судаків у той час складалася зі старого 70-річного діда Андрія, його сина Степана та жінки Палажки, двох синів Петра й Павла та дочки Ганни.

Властиво, Петра тоді вже не було вдома. Пішов на Запоріжжя.

Другому синові, Павлові, було п'ятнадцять, а дочці Ганні тринадцять років. Поки діти були молодшими, цілим господарством клопоталися батьки — Степан із жінкою. Дід Андрій пильнував пасіки, наглядав хати й дітей. Уважав за свій обов'язок привчити Павлуся до лицарського ремесла. Отже, вчив його їздити на коні, кидати списом та арканом, стріляти з рушниць та з лука й орудувати шаблею.

В інших хвилинах розповідав йому про Запоріжжя, про козаків, їх звичаї та про походи й пригоди із свого життя.

Діти слухали залюбки оповідань дідуся, а Павлусеві снилися відтак бої з татарвою, широкий степ, і він мріяв усе про те, коли то й він підросте та стане славним козаком.

Павлусь і Ганна дуже любилися. Він її вчив по-тай від діда тих усіх штук, яких навчився від дідуся, бо дідусь усе говорив, що це не жіноче, а козацьке діло.

Від цих оповідань вироблялася в Павлуся завзята козацька вдача. В такому молодечім пориві робив він не одне таке, за що хотіли його батьки покарати. Тоді він утікав або до діда в пасіку, або в тернину, звідки не вийшов би ні за що в світі, хоч не раз бував дуже голодний.

Тоді вже Ганна просила за нього, так уже просила, так плакала, поки не випросила вибачення.

Тоді бігла в тернину. Вона одна знала, де Павлусь ховався, і звіщала йому добру новину.

Верталися разом додому веселі й щасливі...

Батько, звичайно, в такому випадку грозив Павлусеві пальцем, а до Ганни промовляв:

— Козир-дівка! Тебе лише в посли слати...

З цього завелась між дітьми така любов, що одне без одного жити не могло і, здається, не було нічого такого, чого б не зробив Павлусь для Ганнусі...

Було це одної літньої неділі в червні.

Люди поприходили вполудне з церкви.

Надворі стояла гарна погода. Пообідавши, розійшлися спочивати. Старі полягали в холодку під деревиною, жінки порались із посудом, а молодь проходжувалася по майдані. Так тривало, поки не задзвонили до вечірні.

Тоді все, що могло ходити, пішло до церкви. Та церква була маленька й не могла всіх помістити.

Тож хто приходив пізніше, ставав або сідав під церквою. Парубки йшли на дзвіницю, а дівчата ставали гуртками по другому боці.

По вечірні розбрелися всі по майдані. Старі посідали на призьбах під хатами або таки на траві. Недалеко церкви сиділи, балакаючи, старші жінки.

Дітвора ганялась по майдані, а парубки, засунувши бадьоро шапки на одно вухо, проходжувались повагом по вулицях, зиркаючи за дівчатами, що теж оподалік збиралися й ладилися заводити «вулицю».

Як тільки сонце перестало пекти, взялися дівчата за руки й почали співати пісень. До них наблизилися парубки і стали собі ж підтягати.

Пісня привабила і старих людей. Вони теж окружили молодих, придивляючись до їх забави, хоч це була така звичайна річ в українському селі, яка кожного літа в неділю або свято повторялася. Оподалік від того гуртка те саме робило молодше покоління Спасівки: діти-недолітки — хлоп'ята й дівчата. А все те в святочних строях, вмите та вичесане, заквітчане й прибране.

Любо було глянути.

Навіть панотець Амвросій не видержав і вийшов на майдан подивитися на вулицю та послухати пісень.

Над самим вечором пригнали пастухи худобу з пасовища.

Знову новий образок. Пастухи вигукували й заганяли товар у ворота. Поважні корови та воли, гойдаючи головами, йшли до своїх загород. Вівці мекали, тиснулись в гурток, а коні розбіглися по майдані та скубали траву.

Корови їй не гадали обминати вулиці, а йшли в саму середину між дівчат. Настав великий крик і сміхи, усе розбрелось.

Дід Андрій сидів із сусідом Панасом на призьбі. Покурюючи люльки, розмовляли про господарство.

— Цього року, мабуть, урожай буде, — каже Панас.

— Дай Господи! Щоб лише в злу годину не вимовити...

— Ходив я сьогодні вранці в царину — аж душа радіє, таке все повиростало.

— Щоб хоч сарани не було...

— От і не говори! Хай свята Покрова заступить, — сказав Панас і перехрестився...

— Та я цього не бажаю, але всяко буває...

В цій хвилині надбіг гурток малих хлопців, що гнались за дівчатами-ровесницями та вигукували, сміючись:

— Мурашки, ховайте подушки, татари йдуть...

— Не викликуй чорта з пекла! — гукнув дід Андрій.

Та хлопці на це не зважали, а ганяли далі. Один хлопець піймав Ганю за плече та так сіпнув, що дівчина впала на землю. В цій хвилині прискочив до нього Павлусь і схопив за в'язи.

— Як ти смієш? Це моя сестра...

Цей обернувся і захопив Павлуса теж.

Стали борикатися.

Павлусів противник був старший і дужчий. Він ухопив Павлуса півперек і тиснув цупко руками. Оба червоні, мов буряки, стали змагатися. Зараз обступили їх інші й придивлялися, хто кого переможе, хоч усім здавалося, що Павлусь не дасть ради.

Та воно не так сталося. Павлусь підніс вгору свого противника та, як лише цей відстав від землі, розмахнув ним і кинув на землю.

Тому стало соромно і, лежачи ще, він став Павлуса бити кулаками...

— Гов! Півні! — гукнув якийсь парубок і вмить розірвав воюючих. — Досить з вас, обидва ви славні козаки будете...

Хлопців наче б водою обілляв.

— Не зачіпай Гані, — говорив Павлусь, — ніхто не сміє її торкнуту, а то поб'ю...

— Хіба ж вона мальована? Чого лізе до гурту таке «не чіпай мене»?

— Павлусю, ходи сюди! — закликав дід Андрій. — Воно гарно, що ти за сестрою так обстоюєш, та, бач, він це невмисно, а випадком. Ну, досить. Спати час.

І всі стали розходитися додому. Тепер залунала пісня по цілому селі між хатами. Нікому не хотілося розставатись із таким напрочуд гарним українським вечором...

Гомін почав стихати. Де-не-де мекала вівця. Від степу долітали гомони дикої птиці. Дід Андрій, по-вечерявши з сім'єю, сидів ще довгенько на призьбі,

покурюючи люльку. Він поглядав на зорі, міркуючи, яка буде погода. Надходив час сінокосів, людям треба було погоди.

Відтак зняв шапку і почав півголосом молитися.

Серед молитви почував якийсь внутрішній неспокій, наче б чогось тривожився. Відмовляючи акафиста, якого знав напам'ять, він пішов поглянути, чи вартовий біля воріт не спить.

Вартовий, загорнувшись кожухом, похожав з рушницею біля воріт, муркотячи якусь пісню під носом.

— Співаєш, Филимоне? — заговорив дід здалека. Він знав, що так то не конче безпечно зближатися до вартового.

— Не співаю, а підспівую, бо дуже мене сон бере, аби часом не заснути...

— А не чути нічого?

— А хіба що? Тихо, як у вусі... Що воно таке мало б бути чутно?

— Мені чогось лячно, наче б де-небудь недалечко вовкулака блукав.

— Ет! Який там вовкулака! Вам би, діду, спати пора...

— Здоров будь, Филимоне!

— Здоров, діду!

Дід Андрій завернув у село, розпочинаючи акафиста далі від того кондака, на яким зупинився, розмовляючи з козаком.